

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЧАСТИНОМОВНОГО СТАТУСУ ЧИСЛІВНИКА ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

В статті розглядається частиномовний статус числівника в граматичній системі турецької мови. Аналізуються сучасні граматичні вчення як вітчизняного, європейського так і турецького мовознавства. Частиномовний статус числівника визначається за сукупністю морфологічного, синтаксичного та семантичного критеріїв.

Ключові слова: числівник, порядковий числівник, кількісний числівник, морфологічні ознаки, категорійна семантика.

Неоднозначність визначення класів слів у граматичній системі турецької мови, зумовлена не тільки використанням різних класифікаційних ознак, а й неврахуванням у класифікації самостійних слів морфологічного критерію або непослідовним, несистемним застосуванням морфологічного критерію у класифікаційних схемах: граматичні значення, категорії, форми, афікси описуються як допоміжні, другорядні ознаки слів, а системність граматичних категорій як узагальнення граматичних значень і форм слів не враховується. Таким чином, частиномовний статус числівника визначається тюркологами по-різному.

М. Ергін [6], керуючись семантичним та функціональним критеріями, визначає три групи слів:

- 1) ім'я;
- 2) дієслово;
- 3) службові слова.

Автор підкреслює, що перші дві групи слів – це слова, що мають семантику, а третя група слів наділена лише функціями.

На наступному етапі М. Ергін пропонує диференціацію другого рівня, виокремлюючи у межах імен такі розряди:

- 1) іменники;
- 2) прикметники;
- 3) прислівник;
- 4) займенники.

Числівник науковець зараховує до класу прикметників.

Подібна класифікація у російській тюркології представлена М.О. Баскаковим [1, с. 52-54].

Відомі російські тюркологи А.М. Кононов [2] та Е.В. Севортян [3], Ю.В. Щека [4], О.М. Щербак [5], керуючись теоретичними засадами російської граматики, пропонують гетерогенні класифікації слів турецької мови з урахуванням трьох критеріїв:

- семантичного,
- функціонального,
- морфологічного.

А.М. Кононов [67, с. 69-70] виокремлює такі частини мови: 1) іменник; 2) прикметник; 3) числівні прикметники; 4) займенники; 5) дієслово; 6) прислівник; 7) післяіменники; 8) сполучник; 9) прийменник; 10) вигук; 11) слова, що імітують звуки.

Ю.В. Щека [166, с. 56] виокремлює самостійні та службові частини мови. Відповідно, перші виступають членами речення, називають особу, предмет, дію чи їх ознаки, або ж указують на них, а другі – не виступають членами речення, та слугують лише для позначення відношень між словами у реченні або реченнями.

До самостійних частин мови належать:

- 1) іменник;
- 2) прикметник;
- 3) числівник;
- 4) займенник;
- 5) дієслово;
- 6) прислівник.

До службових частин мови належать:

- 7) службове ім'я та післяіменник;
- 8) сполучник;
- 9) частка.

За аналізом відомих граматичних класифікацій слів турецької мови, визначається граматична система, що максимально представлена одинадцятьма класами слів:

- 1) дієслово,
- 2) іменник,
- 3) прикметник,
- 4) займенник,
- 5) прислівник,
- 6) числівний прикметник,
- 7) частка,
- 8) післяіменник,
- 9) вигук,
- 10) сполучник,
- 11) прийменник, які узагальнюються у класи повнозначних та службових слів.

У межах повнозначних визначаються дієслівні та іменні слова, а серед іменних мовозванці, які враховують морфологічні ознаки, визначають змінні та незмінні слова

Більшість турецьких граматик [6; 7] називають прикметниками слова на позначення кількості, розташовані у препозиції до іменника, вважаючи, що вони виконують означальну функцію. Тому до прикметника відносять і слова, що називають кількість предметів (*bir /один/, iki /два/, üç /три/* і т.д.), і слова, що називають ознаку предметів за відношенням до числа (*birinci /перший/, ikinci /другий/, üçüncü /третій/* і т.д.). Проте такі слова відрізняють за категорійною семантикою і морфологічно.

Слова з кількісним значенням означають кількість предметів – конкретно визначену (*dört kitap /чотири книги/, beş gün /п'ять днів/*) або конкретно не визначену (*çok kitap /багато книг/, birkaç defter /декілька зошитів/*) – та абстрактно-математичну кількість (*iki artı iki dört eder /два плюс два буде чотири/*), що виявляється у питанні

(*kaç?* /скільки/), і оформлюються іменниковою морфологічною парадигмою, що не визначає морфологічної своєрідності цього класу слів.

У науковій теоретичній граматиці такі слова, на підставі морфологічного критерію, зараховують до окремого класу іменників, або, керуючись семантичним критерієм, до окремої частини мови – числівника, який виконує дві номінативні функції: квантитативну – називає кількість предметів у поєднанні з іменником (*iki masa* /два стола/); нумеративну – називає абстрактно-математичне число у самостійній синтаксичній функції підмета, додатка та складеного присудка (*Dört asıl saydır*: /Чотири – це просте число/).

Основною вважається саме квантитативна функція числівника – вираження кількісно-предметних відношень позамовної дійсності. Турецькі граматики визначають такі відношення як атрибутивні, оскільки числівник, утворюючи словосполучення з іменником, стає морфологічно незмінним (подібно до безафіксного ізафету). Тому квантитативні числівники зараховують до прикметників.

Проте такі числівники називають не ознаку, а конкретну кількість предметів (*kaç?*), тобто конкретизують, лексикалізують і синтаксично маркують грамами однини та множини іменника (*bir defter* /один зошит/ – *iki defter* /два зошити/, *on defter* /десять зошитів/). У такому квантитативному словосполученні числівник разом з іменником виступає однією синтаксичною синтагмою і виконує синтаксичну функцію одного члена речення, лексично називаючи при цьому кількість (число однина / множина) предметів.

Виступаючи у функції підмета, кількісно-предметне словосполучення узгоджується у числі із присудком, вираженим дієсловом: для порівняння, *Bir kitap masada bulunuyor-ø* (третя особа однини теперішнього часу) /Одна книжка лежить на столі/; *Dört kitap masada bulun-du-lar* (третя особа множини минулого часу) /Чотири книжки лежали на столі/. Тому квантитативні числівники не мають жодних прикметникових ознак і не належать до класу прикметників.

Слова, які називають ознаку предмета за відношенням до числа (*üçüncü gün* /третьій день/, *altıncı sınıf* /шостий клас/, *sekizinci kat* /восьмий поверх/), семантично, морфологічно та синтаксично відмінні від квантитативних та нумеративних числівників.

Слова із семантикою “статична ознака предмета за числом” називають місце предмета у ряді однотипних предметів при їх лічбі і таким чином, виокремлюють, індивідуалізують цей предмет із ряду однотипних: наприклад, слово *yedinci (gün)* /сьомий (день)/ точно називає місце іменника *день* серед інших *днів* – це після шостого перед восьмим. Граматично такі слова оформлюються у турецькій мові на морфологічному та синтаксичному рівні. Морфологічно вони є дериватами від нумеративних числівників: *dört* /чотири/ – *dört-üncü* /четвертий/, тобто характеризуються спеціальними прикметниковими афіксами. Синтаксично такі слова виражають атрибутивні й предикативні відношення у синтаксичних функціях означення та присудка, що морфологічно оформлюється незмінною атрибутивною формою та змінною і незмінною предикативними формами. Це дає підстави вважати такі слова прикметниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баскаков Н.А. Историко-типологическая морфология тюркских языков / Н.А. Баскаков. – М.: Наука, 1979. – 274 с.

2. Кононов А.Н. Грамматика современного турецкого литературного языка / А.Н. Кононов. – М.: Академия наук УССР, Институт Языкознания, 1956. – 570 с.

3. Севортян Э.В. К проблеме частей речи в тюркских языках / Э.В. Севортян // Вопросы грамматического строя. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1955. – С. 188 – 225.

4. Щека Ю.В. Проблема частей речи в тюркских языках в свете традиционного, структурного и функционального подходов / Ю.В. Щека. – Вопросы тюркской филологии. – М.: ИСАА при МГУ, 2006. – Вып. VI. – С. 175 – 189.

5. Щербак А.М. Очерки по сравнительной морфологии тюркских языков / А.М. Щербак. – Ленинград: Наука, 1977. – 188 с.

6. Ergin M. Universiteler için Türk dili / M. Ergin. – İstanbul: Bayrak Yayınlar, 2009. – 544 s.

7. Hengirmen M. Türkçe Dilbilgisi / M. Hengirmen. – Ankara: Engin Yayınevi, 1998. – 624 s.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2014

Шавелашвили Е.В., к. филол. н., асист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЧАСТЕРЕЧНОГО СТАТУСА ЧИСЛИТЕЛЬНЫХ ТУРЕЦКОГО ЯЗЫКА

В статье рассматривается частеречный статус числительного в грамматической системе турецкого языка. Анализируются современные грамматические учения как отечественного, европейского так и турецкого языкознания. Частеречный статус числительного определяется по совокупности морфологического, синтаксического и семантического критериев.

Ключевые слова: числительное, порядковое числительное, количественное числительное, морфологические признаки, категориальная семантика.

Shavelashvili EV, Cand.Phil.Sci., Assistant Professor
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kiev

THEORETICAL BASES OF DEFINITION OF THE NUMERAL AS A PART OF SPEECH IN THE TURKISH LANGUAGE

The part of speech status of numerals in grammar system of the Turkish language is considered in the article. Current grammatical works of the European and Turkish linguistics are analyzed. The definition of the part of speech status of numerals is determined by a set of morphological, syntactic and semantic criteria.

Key words: numerals, ordinal numbers, cardinal numeral, morphological features, categorical semantics .